

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΖΩΝΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ

Γιώργος Σαλαμούρας, Δάσκαλος, υποψήφιος Διδάκτορας Πανεπιστημίου Paris X-Nanterre

1. Η Ανισότητα στην Εκπαίδευση

1.1. Εισαγωγικά

Είναι παραδεκτό πως το εκπαιδευτικό σύστημα, παρά τη σχετική δυνατότητα που παρέχει για μια κοινωνική κινητικότητα, αναπαράγει τη δομή και τις σχέσεις των κοινωνικών τάξεων και ομάδων. Πολλές έρευνες τόσο στο εξωτερικό όσο και στη χώρα μας κατέδειξαν με επαρκή και έγκυρα στοιχεία αλλά και αναλύσεις το φαινόμενο της κοινωνικής αναπαραγωγής μέσα απ' το εκπαιδευτικό σύστημα¹. Στην Ευρώπη περί τα τέλη της δεκαετίας του '50 οι πρώτες έρευνες στο χώρο της εκπαίδευσης προς αυτή την κατεύθυνση, με έντονα τα δημογραφικά στοιχεία και χαρακτηριστικά, αποτελούν τη βάση για τον προβληματισμό και την αναζήτηση του κοινωνικού χαρακτήρα του σχολείου.

1.2. Οι κοινωνιολογικές έρευνες και η εκπαιδευτική πολιτική

Τα αποτελέσματα των κοινωνιολογικών ερευνών όχι μόνο φώτισαν αθέατες πλευρές του ζητήματος "ανισότητα στην Εκπαίδευση", αλλά έπεισαν ή ανάγκασαν τις πολιτικές ηγεσίες να προχωρήσουν στο σταδιακό εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος. Σήμερα είναι κοινή πεποίθηση πως μια χώρα, ένας λαός, μια κοινωνία δεν μπορεί να οδηγηθεί στο δρόμο της επιτυχίας και της ανάπτυξης αν δε δημιουργήσει ένα δικαίωτο, και ως εκ τούτου, αποτελεσματικότερο εκπαιδευτικό σύστημα. Ένα τέτοιο σύστημα στοχεύει στην ελαχιστοποίηση της σχολικής αποτυχίας - που τείνει να αποκτήσει μαζικό χαρακτήρα- στην επιμήκυνση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας, μόρφωσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Φαίνεται να χρειάζεται μια άλλη εκπαιδευτική πολιτική προγραμματισμού απαλλαγμένη απ' το πνεύμα των παραδοσιακών μεταρρυθμίσεων. Η νέα Κοινωνιολογία της

1. Για μια πληρέστερη ανάγνωση αναφέρουμε τις εργασίες:

α. Για την Ελλάδα:

ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ (Σ.), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα, Gutenberg, 1986.

ΜΥΛΩΝΑΣ (Θ.), *Η αναπαραγωγή των Κοινωνικών Τάξεων μέσα απ' τους σχολικούς μηχανισμούς*, Αθήνα, Εκδ. Γρηγόρη, 1982.

ΤΖΑΝΗ (Μ.), *Σχολική Επιτυχία*, Αθήνα, Εκδ. Γρηγόρη 2η Εκδ. 1988.

ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ (Κ.), *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987, σελ. 379-621.

β. Για την Ευρώπη:

BAUDELOT (C.), ESTABLET (R.), *L' école capitaliste en France*, Paris, Maspero, 1971.

BOURDIEU (P.), PASSERON (J.-C.), *Les héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris, Ed. de Minuit, 1964.

BOURDIEU (P.), PASSERON (J.-C.), *La reproduction*, Paris, Ed. de Minuit, 1970.

MOLLO (S.), *L' école dans la société*, Paris, Dunod, 1970.

SIROTA (R.), *L' école primaire au quotidien*, Paris, PUF, 1988.

Εκπαίδευσης που συγκεντρώνει την προσοχή της στους Κοινωνικούς Πρωταγωνιστές και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λαβαίνει χώρα η διαδικασία μάθησης και η μετάδοση της γνώσης, επιχειρεί να δείξει πως οι συνθήκες αυτές καταλαμβάνουν την πρώτη θέση ανάμεσα στους παράγοντες που συντελούν στη διόγκωση της σχολικής αποτυχίας.

Σ' αυτή την κατεύθυνση εντάσσονται οι έρευνες για το ρόλο των προσδοκιών που έχουν οι εκπαιδευτικοί για τους μαθητές των υποβαθμισμένων περιοχών αλλά και για τη στάση τους απέναντι στα σχολεία αυτών των περιοχών. Όπως διαπιστώνει ο A. Leger², οι εκπαιδευτικοί εγκαταλείπουν τα σχολεία αυτά, ακόμα και οι πιο προσοδευτικοί, γιατί τ' όνειρό τους είναι να εργασθούν σ' ένα "καλό σχολείο". Το σχολείο αυτό, έτσι όπως το φαντάζονται οι εκπαιδευτικοί, δεν είναι άλλο από αυτό της αστικής τάξης. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία αντιμετωπίζουν τα προβλήματα των σχολείων υποβαθμισμένων περιοχών με τη φυγή απ' αυτά, γιατί δε φτάνει που τα σχολεία είναι υποβαθμισμένα, αλλά έχουν ν' αντιμετωπίσουν και μια κακή αντίληψη που έχουν γι' αυτούς οι κάτοικοι των περιοχών αυτών, αφού πιστεύουν πως σ' αυτά τα σχολεία δουλεύουν οι χειρότεροι εκπαιδευτικοί³.

Οι αδυναμίες του σχολικού συστήματος είναι δύσκολο να θεραπευτούν με μέτρα που έρχονται να τακτοποιήσουν "τα ερείπια που δημιουργεί η απελευθερωτική του δύναμη"⁴, αλλά απαιτείται μια ολοκληρωμένη προσπάθεια πρόληψης των αδυναμιών του. Σ' αυτή την προοπτική το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να επιτύχει την άμβλυνση των κοινωνικών διαφορών. Προς την κατεύθυνση αυτή εντάσσεται μια διαφοροποιημένη εκπαιδευτική πολιτική για τις υποβαθμισμένες περιοχές, χωρίς να αντιστρατεύεται ή να αντιπθετεί στον ενιαίο χαρακτήρα αρχών και στρατηγικών στόχων του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η εμφάνιση αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής για τις Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ), όπως ονομάστηκαν οι περιοχές αυτές, καθιέρωσε μια νέα γλώσσα στην εκπαιδευτική κοινότητα της Γαλλίας.

Λέξεις όπως Ζώνη Προτεραιότητας, Σχεδιασμός ΖΕΠ, Τοπική Πρωτοβουλία, Αποκέντρωση ήρθαν να συμπληρώσουν ή να συνοδεύσουν παλαιότερες εκφράσεις όπως ταξική εκπαίδευση, αγώνας εναντίον της σχολικής αποτυχίας και των κοινωνικών ανισοτήτων, ισότητα ευκαιριών.

1.3. Το σχολείο στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία

Η σχολική αποτυχία μαστίζει τη σύγχρονη κοινωνία. Το σχολείο δεν είναι αποτελεσματικό για τη μεγάλη πλειοψηφία των παιδιών των λαϊκών στρωμάτων. Μπαίνει λοιπόν επιτακτικά το ερώτημα: Πώς θα δημιουργήσουμε ένα σχολείο που θα εξασφαλίζει την επιτυχία του μαθητικού πληθυσμού των λαϊκών στρωμάτων; Μπορεί σήμερα το σχολείο και με ποιό τρόπο ν' αντιδράσει στην κοινωνική υποβάθμιση και την κρίση της σημερινής κοινωνίας;

Στη Γαλλία ένας στους τέσσερις εγκαταλείπει το σχολείο. Από τα παιδιά των εκπαιδευτικών και των υψηλών στρωμάτων το 80% φτάνει στο επίπεδο του BAC σε αντίθεση με αυτά των εργατών που το ποσοστό τους δεν ξεπερνά το 25%. Προκύπτει λοιπόν ένα σοβαρό ερώτημα. Μπορεί κανείς να εφαρμόζει προγράμματα τα οποία άλλοτε στόχευαν στην

2. LEGER (A) Enseignants du secondaire, Paris, PUF, 1983.

3. LEGER (A), TRIPIER (M), Fuir ou construire l' école populaire, Meridiens-Klinksieck, 1986.

4. MUGLIONI (J.), La gauche et l' école. LE DEBAT, 1991 no 64, p. 21-26.

προώθηση μιας μειοψηφίας μαθητικού πληθυσμού "ικανών" να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο και το Λύκειο;

Εξάλλου η "ισότητα ευκαιριών" που μας παραπέμπει σε ενιαία αντιμετώπιση των προβλημάτων και δυσκολιών των μαθητών δε δημιουργεί οπωσδήποτε την ισότητα στην Εκπαίδευση. Το δημοκρατικό σχολείο δεν υπήρξε ποτέ έτσι όπως αυτοπροσδιορίστηκε με τη θεσμοθέτησή του.

Τα στοιχεία που έχουμε σήμερα για τη Γαλλία μαρτυρούν την αποτυχία του σχολείου. Ένα στα δύο παιδιά που χάνουν την πρώτη τάξη θα ξαναμείνουν αργότερα σε μια άλλη τάξη και το 93% απ' αυτά τα παιδιά δε θα φτάσουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα 3/4 των μαθητών προεπαγγελματικής εκπαίδευσης (C.P.P.N) έμειναν στην πρώτη τάξη και απ' αυτά μόνο το 2,5% είναι παιδιά προνομιούχων τάξεων⁵.

2. Οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ)

2.1. Η σύλληψη της ιδέας των Ζ.Ε.Π.

Στα πρώτα επίσημα κείμενα του Υπουργείου Παιδείας της Γαλλίας φαίνεται πως η ιδέα των Ζ.Ε.Π. ήρθε για να αμβλύνει την κοινωνική ανισότητα ή μάλλον για να μην επιτρέψει στο σχολείο να λειτουργήσει υπέρ αυτής της ανισότητας. Η ιδέα αυτή ήρθε ως απόρροια της αναποτελεσματικότητας και της ψευδαίσθησης των ίσων ευκαιριών για όλους.

Χαρακτηριστική είναι η εγκύκλιος της 1ης Ιουλίου 1981 στην οποία τονίζεται το πρόβλημα της "ενδυνάμωσης του επιλεκτικού χαρακτήρα της εκπαιδευτικής πράξης σε περιοχές και κοινωνικά περιβάλλοντα όπου τα ποσοστά της σχολικής αποτυχίας είναι περισσότερο υψηλά"⁶.

Όταν το 1980 ο Υπουργός Παιδείας A. Savary ανακοίνωσε το πρόγραμμα της εκπαιδευτικής του πολιτικής, που θα κάλυπτε τις υποβαθμισμένες περιοχές, που ονομάστηκαν Ζ.Ε.Π., έθετε ως στόχο την επίλυση δύο ουσιαστικών κοινωνικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων:

α) Τη μείωση της σχολικής αποτυχίας του μεγάλου μέρους των παιδιών των λαϊκών στρωμάτων, και

β) Την αντιμετώπιση της υποβάθμισης προαστίων πόλεων και εργατουπόλεων.

Τα νέα προγράμματα εκπαιδευτικής πολιτικής των ΖΕΠ, που στηρίχθηκαν σε πορίσματα ερευνών και εισηγήσεις των Πρυτάνεων και των Επιθεωρητών των Ακαδημιών, καθόριζαν τους τρόπους παρέμβασης στις περιοχές αυτές με στόχο:

α) Τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού σχολείου για τις υποβαθμισμένες περιοχές και β) Τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του σχολείου και της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στις ζώνες αναβάθμισης⁷.

Σήμερα είμαστε σχεδόν πεπεισμένοι πως οδηγούμαστε σε μια κοινωνία δύο ταχυτήτων. Αλλά και η πόλη των δύο ταχυτήτων είναι μια πραγματικότητα που δεν αντέχει σε καμιά

5. CRESAS, Ecole et quartiers: des dynamiques educatives locales, Paris, INRP, 1989, p 18 et 43.

6. Περισσότερα στοιχεία απ' τα επίσημα κείμενα του Υπουργείου Παιδείας περιέχονται στο άρθρο του M. HUGON "Les textes officiels" στο βιβλίο: CRESAS, Ecole en transformation - Zones populaires et autres quartiers, Paris, INRP, 1983.

7. CRESAS, Ecole et quartiers - όπ. παρ. σελ 9.

αμφισβήτηση. Και δε θα ήταν αρκετό να χτίσουμε μερικά κτήρια ακόμα για να απαντήσουμε στο πρόβλημα των υποβαθμισμένων περιοχών.

Πρωταρχικός στόχος της εκπαιδευτικής πολιτικής που εφαρμόζεται στις ΖΕΠ είναι η αποκατάσταση της χαμένης ισορροπίας ανάμεσα στο μαθητικό πληθυσμό των υποβαθμισμένων και προνομιούχων σχολείων⁸.

2.2. Η νέα αντίληψη των ΖΕΠ

Τα σχολεία των ΖΕΠ οφείλουν να δημιουργήσουν νέες προϋποθέσεις για την εφαρμογή των "προγραμμάτων ΖΕΠ". Απαραίτητη λοιπόν γι' αυτό θεωρήθηκε η συνεργασία όλων των σχολείων μιας περιοχής ΖΕΠ για την παρουσίαση ενός κοινού σχεδίου.

Στην πραγματοποίηση του σχεδίου αυτού καλούνται να συμμετάσχουν εκτός από τους εκπαιδευτικούς και παράγοντες έξω από τη σχολική κοινότητα (Τοπικοί Σύλλογοι, Πολιτιστικές Ενώσεις, Δήμος ή Κοινότητα, Ομάδες ενίσχυσης και εμπύχωσης, Κοινωνικοί Λειτουργοί κ.λπ.)⁹.

Ενα πρόγραμμα ΖΕΠ θεωρείται αποτελεσματικό κάτω από τη βασική προϋπόθεση ότι απαντά στο ερώτημα πώς όλα τα παιδιά θα μπορέσουν ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των σχολικών προγραμμάτων. Η θέση αυτή, για τους εμπνευστές των προγραμμάτων ΖΕΠ συνιστά την πεμπτούσια που θ' αλλάξει τη νοοτροπία του εκπαιδευτικού που θα κληθεί να εργασθεί σ' αυτές αφού ο ρόλος του δεν περιορίζεται στα στενά όρια της αίθουσας αλλά έχει παρεμβατικό χαρακτήρα στην Τοπική Κοινότητα.

Πραγματικά για μια αποτελεσματική διδασκαλία δεν αρκεί ο εκπαιδευτικός να ξέρει αυτό που διδάσκει αλλά να γνωρίζει εξίσου καλά και αυτόν που θα το μάθει.

2.3. Οι πρόδρομοι των ΖΕΠ

Προτού ακόμα εξαγγελθεί το πρόγραμμα των ΖΕΠ αρκετοί ερευνητές (σημαντική είναι η συμβολή προς την κατεύθυνση αυτή του Cresas)¹⁰ επιχείρησαν ν' απαντήσουν στο ερώτημα που ενοχοποιεί το σχολείο από τότε που καθιερώθηκε. Μπορεί κανείς να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες έτσι που όλοι να μαθαίνουν;

Στη δεκαετία του 1970-1980, αλλά και αργότερα, πολλές ομάδες του Cresas συνεργάστηκαν για την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων. Οι έρευνες απέδειξαν πως για τη δημιουργία θετικών προϋποθέσεων είναι απαραίτητο να εγκαθιδρυθούν οι κατάλληλες σχέσεις ανάμεσα τόσο στους παράγοντες του στενού σχολικού περιβάλλοντος όσο και σ' αυτούς του ευρύτερου κοινωνικού χώρου της κάθε περιοχής¹⁰.

8. La politique des ZEP et sa réalisation, Rapport de recherche, CNRS, Paris V, 1988 dans: *Le monde de l'éducation*, 1989 no 161 p. 28-34.

9. OEUVRAND (F.), Les ZEP huit ans après leur création, Regards sur l'actualité, 1990, no 160, p.47.

9α. Κέντρο Έρευνας Ειδικής Αγωγής και Σχολικής Προσαρμογής.

10. Αναφέρουμε δύο, τις πλέον ενδιαφέρουσες κατά τη γνώμη μας, εργασίες του CRESAS: α. Le handicap socioculturel en question, Paris ESF, 1978 και β. L' échec scolaire n' est pas une fatalité, Paris, ESF, 1981.

Πιστεύουμε ότι υπάρχει σαφής αναγκαιότητα, αντιστροφής όλων των δυσμενών φαινομένων που επιφέρει η υπανάπτυξη σε κάθε επίπεδο.

Εται προτείνουμε οι τρίτες χώρες :

- Να ενισχυθούν οικονομικά (δεν αρκεί όμως σαν μοναδική κατεύθυνση βοήθειας).
- Να ενισχυθούν με μεταφορά τεχνογνωσίας ώστε να απεξαρτηθούν σχετικά από τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες "βοήθειας".
- Να ενισχυθούν επιστημονικά σε θέματα υγείας και παιδείας, ώστε να καλύψουν τις βασικότερες ανθρώπινες ανάγκες που οδηγούν στην ουσιαστική ανάπτυξη.

Αναφορικά με την πολιτική παρέμβασης στην Ελλάδα, θα πρέπει να έχει σαν στόχο τα εξής:

- Να γίνουν εκείνες οι μεταρρυθμίσεις, σε επίπεδο επενδύσεων και στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, ώστε να αντιμετωπιστούν τα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας μας και να επικρατήσει η εναρμόνιση της σχέσης μεταξύ ζήτησης και προσφοράς εργασίας.
- Να χρησιμοποιηθεί με μακροχρόνια πλάνα η νέα τεχνολογία προς δύο κατευθύνσεις. Η μια θα έχει στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας της ποιότητας του προϊόντος, με την παράλληλη σταθεροποίηση του κόστους εργασίας ώστε να στεκόμαστε ανταγωνιστικοί στην παγκόσμια οικονομική αγορά και η άλλη την καλυτέρευση των συνθηκών εργασίας σε νέα εργονομικά πλαίσια ώστε να εξασφαλίζεται ο ανθρώπινος παράγοντας.
- Να ελεγχθεί και να μειωθεί το επίπεδο της παραοικονομίας, στόχος που θα έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, όχι μόνο στον οικονομικό χώρο αλλά και στον κοινωνικό, συμβάλλοντας σε ένα βασικό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής, που είναι η οικονομική αλλά και η κοινωνική δικαιοσύνη.